

Näsängen

En utvidgad detaljplan

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Fornlämning Österåker 498–499
Näs 7:1
Österåkers socken
Österåkers kommun
Uppland

Jan Äblström

Näsängen

En utvidgad detaljplan

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Fornlämning Österåker 498–499

Näs 7:1

Österåkers socken

Österåkers kommun

Uppland

Jan Ählström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2016

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-540-2
Tryck: Just Nu, Västerås 2016.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	7
Målsättning och metod	7
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Undersökningsresultat.....	9
Referenser.....	11
Kart- och arkivmaterial	11
Litteratur.....	11
Tekniska och administrativa uppgifter	11

Figur 1. Utredningsområdets läge markerat med en blå linje. Utsnitt ur digitala terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har utfört en kompletterande utredning etapp 1–2 av ett 43 000 m² stort markområde söder om Åkersberga. Utredningen föranleddes av detaljplaneläggning av markområdet och föregicks av länsstyrelsebeslut. Inom utredningsområdet finns sedan tidigare en fornlämning i form av en stensättning (Österåker 498) och en övrig kulturhistorisk lämning i form av två stenrader (Österåker 499).

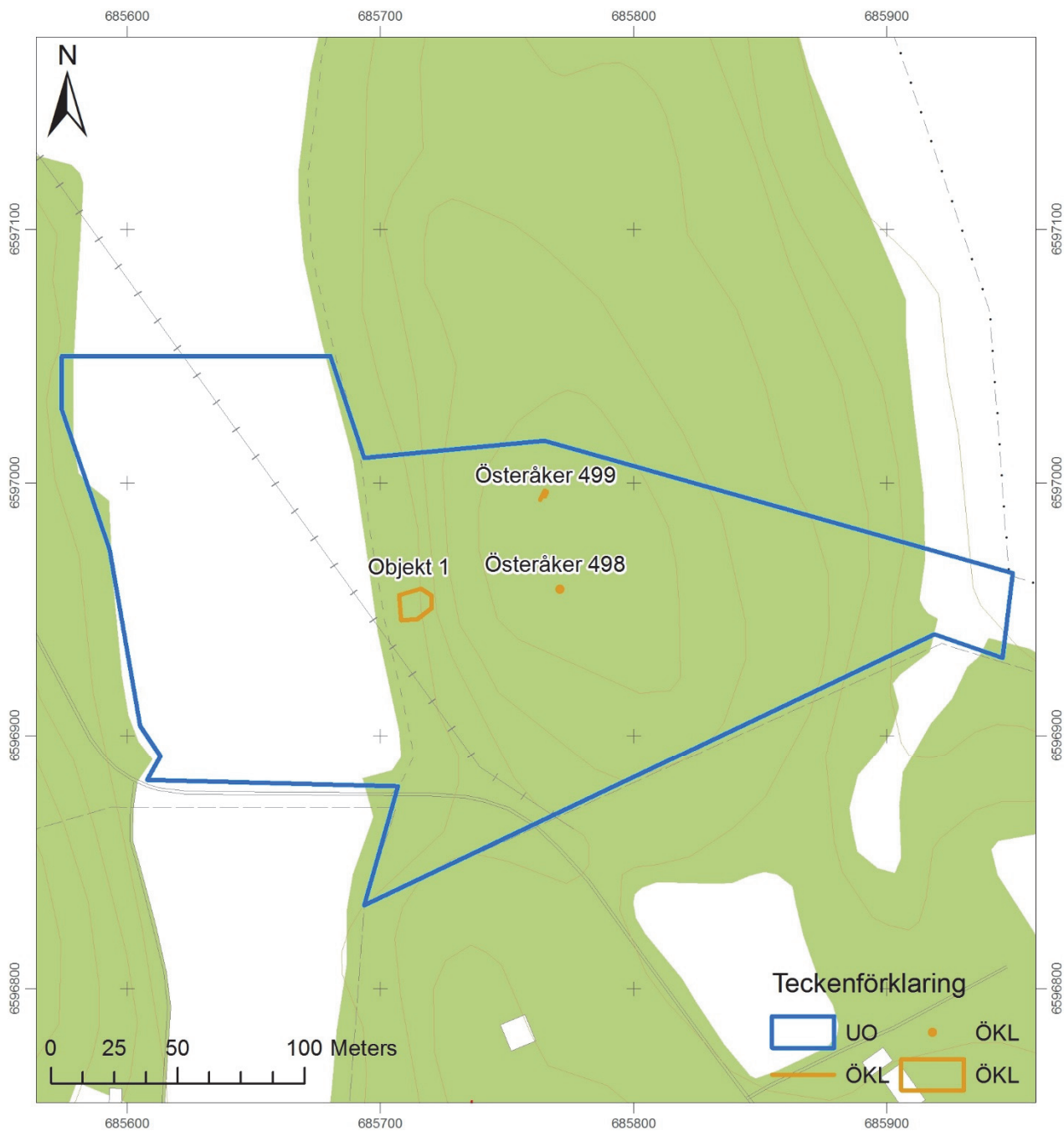
Markanvändningen har varit densamma från 1700-talets mitt och fram till idag, övervägande höglänt skog med en remsa åker i väster och en mindre del åker i öster. Söder om utredningsområdet, vid Näs gård, avspeglar flera gravfält och ensamliggande högar en bygd från yngre järnålder.

Inventeringen påvisade inte några ytterligare fornlämningar. Det registrerades en sentida trolig grustäkt. Inte heller förekom några platser där fornlämning bedömdes kunna finnas dolda under mark (primärt i form av boplatser). I den sluttande skogsmarken saknades skyddade lägen i form av naturliga avsatser eller stenfria ytor. Åkermarken bedömdes ligga för lågt.

Den registrerade stensättningen (Österåker 498) bedömdes som osäker varför den delundersöktes för att bekräfta statusen. Undersökningen kunde avfärda lämningen som fornlämning. Den kan möjligen vara en lämning efter någon form av mindre täkt. Österåker 498 ges en ny bedömning till övrig kulturhistorisk lämning. De två stenraderna (Österåker 499) ansågs som oklara men statusen som övrig kulturhistorisk lämning får kvarstå.

Tabell 1. Utredningsresultatet. Samtliga lämningar belägna inom utredningsområdet

FMIS nr/Objekt nr	Typ	Beskrivning	Status
Österåker 498	Täkt? (ny bedömning)	Belägen i höglänt skogsmark. Består av en 3,5×3,0 meter stor, rundad och intill 0,4 meter hög övermossad stensamling. Den är vålavgränsad mot sydöst och flyter ut mot väster och norr. 0,3–0,5 meter stora skarpkantade stenar. Till synes i mitten är en cirka 3,0×1,5 meter stor och 0,2–0,5 meter djup och oregelbunden grop samt en stubbe. På lämningen växer en björk.	Övrig kulturhistorisk lämning (ny bedömning)
Österåker 499	Stenrader, eventuell naturbildning.	Belägna i höglänt skogsmark. Bestående av två parallella stenrader, 2,5 och 1,5 meter långa (NV–SÖ). Stenarna är 0,5–1,0 meter stora.	Övrig kulturhistorisk lämning
Objekt 1	Täkt?	Belägen vid foten av brant sluttande mark. 16,0×13,0 meter stor (Ö–V). Nedrasade kanter till följd av skred.	Övrig kulturhistorisk lämning

Figur 2. Utredningsresultatet. Utredningsområdet är markerat med en blå linje och samtliga lämningar är markerade. Utsnitt ur digitala fastighetskartan. Skala 1:2 500.

Inledning

Inför detaljplaneläggning av Näsängen, söder om Åkersberga, i Österåkers kommun fick Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) i uppdrag av länsstyrelsen att utföra en kompletterande arkeologisk utredning, etapp 1–2. Delar av planområdet omfattades 2012–2013 av en arkeologisk utredning utförd av KM (se Kihlstedt 2013). Nu har detaljplanområdet utvidgats mot norr vilket föranleder kompletteringen.

Runö fastigheter AB bekostade utredningen som utfördes i juni 2016 efter beslut av länsstyrelsen. Jan Ählström ansvarade för utredningen och har utarbetat rapporten.

Målsättning och metod

Enligt undersökningsplanen syftde utredningen till att fastställa om det finns ytterligare fornlämningar i området utöver den redan kända stensättningen (Österåker 498).

Utredningen har omfattat:

- En kartstudie varvid en storskifteskarta från 1756 över Näs studerades jämte den häradsekonomiska kartan från 1900-talets början och 1952 års ekonomiska karta. Kartorna bidrar inte med någon väsentlig information avseende förekomsten av fornlämningar och publiceras därför inte.
- En arkivstudie där kända lämningar enligt fornminnestegistret (FMIS) har listats.
- En inventering av hela området. Partier av skogsområdet, främst på krönet och i sydöstsluttningen, var svåra att inventera på grund av växtligheten. Vid inventeringen besöktes de två sedan tidigare registrerade lämningarna (Österåker 498–499). Läget för de båda lämningarna mättes in med GPS. Stenraderna i Österåker 499 mättes in som enskilda objekt.
- Efter samråd med länsstyrelsen delundersöktes stensättningen Österåker 498 med syfte att klargöra statusen. Två ytor torvades av, en i den välvgränsade södra kanten och den andra i den otydliga östra kanten. I en grop i lämningens mitt rensades fyra sektioner fram. En stenpackning som påträffades undersöktes till hälften. Det upprättades en handritad plan (ej koordinatsatt och digitaliserad i efterhand) i skala 1:100 och det togs digitala fotografier.

Topografi och fornlämningsmiljö

Det 43 000 m² stora utredningsområdet ligger norr om Näs gård i Åkersberga, norr om Stockholm. Området består till största del av höglänt skogsmark och till mindre del av lägre liggande åker. Skogsområdet sluttar skarpt åt väster och sluttar mer flackt och jämnt åt söder och öster. Skogsområdet är rikt på block och stenar, framför allt i sluttningarna. Enligt jordartskartan består området av urberg och morän i skogen och postglacial lera på åkern. Nivån i området varierar från 15 till 30 meter över havet. Enligt

de studerade kartorna var markanvändningen densamma vid karteringstillfällena på 1700-talet och i början och mitten av 1900-talet.

Sydväst om utredningsområdet, vid Näs gård, redovisar FMIS bland annat ett par gravfält (t.ex. Österåker 12:1 och 67:1), några ensamliggande gravar i form av högar (t.ex. Österåker 501 och 504) och sentida inslag t.ex. bebyggelseämningar (Kihlstedt 2013). Fornlämningarna är av järnålderstyp och av gravtyperna och närheten till Näs torde de kunna placeras i yngre järnålder vilket stöds av en silverskatt från perioden påträffad på Näs gård (Kihlstedt 2013) (se figur 3).

Inom utredningsområdet redovisar FMIS två lämningar. Österåker 498 är registrerad som en stensättning med status som fornlämning och Österåker 499 är registrerad som två stenrader med status som övrig kulturhistorisk lämning.

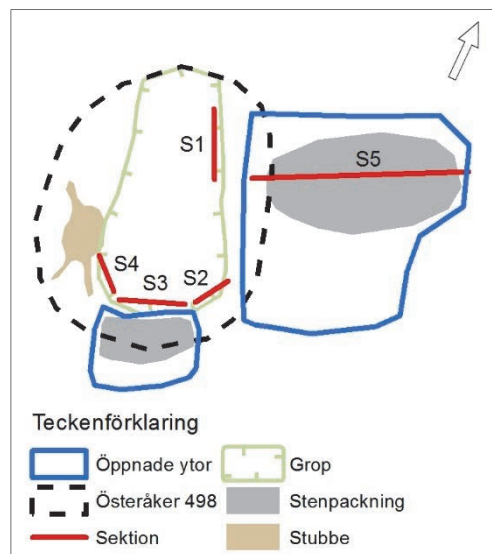

Figur 3. Utredningsområdet markerat med en blå linje. Fornlämningarna enligt FMIS är markerade som röda punkter, linjer och polygoner. Utsnitt ur digitala fastighetskartan. Skala 1:20 000.

Undersökningsresultat

Vid inventeringen observerades en trolig grustäkt (objekt 1) som är synlig vid foten av skogsområdets skarpa västsluttning (se tabell 1 och figur 2). I anslutning till täktens kanter har det förekommit skred. Täkten förekommer inte på någon karta. I övrigt registrerades inte något fornlämningsindikerande. Det finns inte några lämpliga lägen för boplatser i den sluttande skogsmarken (t.ex. avsatser eller stenfria ytor) och åkermarken ligger relativt lågt.

Stensättningen Österåker 498 bedömdes som en naturbildning vid inventeringen. Bedömningen baserades på att stenarna är skarpkantade och att avgränsningen delvis är oklar. Lämningen delundersöktes. I den södra ytan förekom en stenpackning, en- till tvåskiktad och som glesnar mot söder (se figur 4). Stenarna var blandat skarpa och rundade och de vilar på moränsten. I den östra ytan förekom inte några stenar med koppling till lämningen utan det framkom en oval friliggande stenpackning bestående av ett skikt mestadels skarpkantad sten. Det förekom inte några fynd och stenarna vilade i steril silt (se figur 5). De fyra sektionerna i gropen visade inte på något fornlämningsindikerande, ingen stenpackning, inga fynd, bara lite kol från rötter. Undersökningen visar att Österåker 498 inte är någon fornlämning (stensättning/grav) men inte heller en naturbildning. Det har grävts, eller rörts om, på platsen, stenar har kastats upp från gropen och hamnat söder och öster om den. Närvaron av den närbelägna täkten kanske förklarar lämningen som ytterligare en täkt. Statusen ändras till övrig kulturhistorisk lämning (se tabell 1).

Figur 4. Plan över de öppnade ytorna vid Österåker 498. Skala 1:100.

Figur 5. Stenpackningen öster om Österåker 499 i sektion. Tumstocken på marken markerar en meter. Foto från NNV Jan Åhlström.

Stenraderna Österåker 499 kan inte kopplas till någon företeelse i omgivningen (t.ex. en stensträng eller stenfri yta) som kan förklara dem som anlagda. De ansluter till ett naturligt stenigt område och det kan inte uteslutas att det rör sig om naturbildningar. Stenraderna kvarstår som övrig kulturhistorisk lämning. (se tabell 1)

Figur 6. Stenraderna Österåker 499. Foto från SÖ Jan Åhlström.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Uppgifter ur Fornminnesregistret 2016-06-20

(<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/>)

Jordartskartan, SGU

<http://apps.sgu.se/kartgenerator/>

Näs gård, storskifte, 1756, LMS akt 01-ÖST-9

<https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/>

Häradsekonomska kartan 1901–06, blad Rydboholm J112-75-10 (RAK)

<https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/>

Ekonomiska kartan 1952 blad Österskär J133-10I9i54

<https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/>

Litteratur

Kihlstedt, B. 2013. *Näsängen. Arkeologisk utredning. Näs 7:1 m.fl., Österåkers socken och kommun, Stockholms län, Uppland*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2013:33. Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projekt nr:</i>	16025
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	43112-5593-2016, 2016-03-23
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk utredning, etapp 1–2
<i>Undersökningsperiod:</i>	2016-06-09, 2016-06-16
<i>Personal:</i>	Reidar Magnusson, Jan Ählström
<i>Landskap:</i>	Uppland
<i>Län:</i>	Stockholm
<i>Kommun:</i>	Österåker
<i>Socken</i>	Österåker
<i>Fastighet</i>	Näs 7:1
<i>Fornlämning</i>	Österåker 498 och 499
<i>Fastighetskarta:</i>	10I 9h
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X6596881 Y685608
<i>Höjdsystem:</i>	Ingen höjdmätning gjordes
<i>Inmätningmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	11 digitala fotografier förvaras hos ATA
<i>Fynd:</i>	-